

ПРИВАТНІ ТА МІСЦЕВІ ПАПЕРОВІ БОНИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ ПЕРІОДУ РЕВОЛЮЦІЇ 1848 – 1849 рр. ТА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Особливе місце серед боністичного матеріалу Галичини посідають приватні емісії паперових бон, пов'язаних з революційними подіями 1848–1849 рр. в Австрії.

Національний уряд Угорщини на чолі з Лайошем Кошутом, який проголосив незалежність країни від Австрії, став на шлях емітування власної валюти. Влітку 1848 р. в обігу з'явилися угорські банкноти вартістю 1, 2, 5, 10 і 100 флоринів. Вони мали покрити військові та поточні витрати молодій республіці, а також ліквідувати розмінну кризу. Проте перша емісія в 5 млн. флоринів, а далі і наступні, не вирішили цієї проблеми. Населення змушене було різати банкноти на 2, 4, а іноді і на 8 частин, щоб таким чином проводити торгові операції.

Розмінна криза була спричинена й іншими об'єктивними факторами:

по-перше, скасування кріпацтва і відміна панщини призвели до інтенсифікації товарно-грошових відносин, влиття в національний ринок нових продуктивних сил;

по-друге, революційні події суттєво порушили зв'язок центру з окраїнами.

Віденський банк був неспроможний забезпечити свої провінційні філії розмінною монетою; по-третє, нестабільна ситуація, військові дії виступили каталізатором зникнення розмінних срібних монет, які населення з меркантильних міркувань вилучало з обігу і приховувало.

Окрім того, кримінальні елементи, користуючись революційними подіями, зуміли пограбувати декілька філій Віденського банку.

Окремі території, охоплені революцією, намагалися подолати розмінну кризу власними силами. Так, в Арадї (нині територія Румунії) угорські революціонери випускали розмінні монети вартістю 1, 2 і 3 крейцери, виготовлені із заліза та міді¹.

Випуск приватних бон у 1848 – 1849 рр. охопив практично всі регіони цісарської імперії. Грошові знаки виготовляли на різному підручному матеріалі: папері, тканині, дереві і навіть склі.

У Східній Галичині доволі численні емісії приватних паперових бон були здійснені у невеликих містечках, які мали славу торгових центрів. Ініціаторами і творцями їх, як правило, були власники невеликих фірм та купці єврейської національності. Ці бони мали німецькі тексти і єврейські підписи.

У містечку Болехів (Івано-Франківська обл.) місцевий відкупщик у держави продажу горілчаних виробів випустив паперові бони вартістю 5 і 10 крейцерів з датою 1.01.1849 р. Його приклад, очевидно, спонукав до грошотворчості інших купців. Того ж року купець О. Ашкеназі з Болехова емітував бону номіналом 3 крейцери, а купці Шімон Гібнер і Абрам Рокельман з Надвірної – однокрейцерові бони німецькою та єврейською мовами з датою 1.08.1849 р. У Рогатині брати Мозес Гольдштейн і Соломон Гольдштейн використовували замість здачі трикрейцерову бону власного виробництва, датовану 10.06.1849 р.²

На Львівщині емісію приватних бон започаткував купець С. Лотрінгер з Бібрки, який випустив однокрейцерові грошові знаки з датою емісії 25.05.1848 р. У Дрогобичі Натан Штернбах емітував цілу серію паперових бон вартістю 3, 4, 5 і 6 крейцерів, датованих 5 березнем 1849 р. Трохи пізніше (13.06.1849 р.) його почин підтримав М. Нас з Перемишлян, який також впровадив серію бон власного виробництва вартістю 2, 3 та 6 крейцерів³.

Розен Фейнвел та Надлер Маркус з Глинян (кожен окремо) випустили трикрейцерові бони відповідно з датами 8.06. 1849 і 4.07.1849 р. В Роздолі цією справою займався Мендель Хаузер, емітувавши 23.03. 1849 р. бони номіналом 3 крейцери⁴. Для

Золочева характерною була спільна емісія Бермана Ауербаха і Вольфа Швагера шестикрейцерових бон з датою 29.06.1849 р., а для Самбора – емісія двокрейцеровиків Герша Кохна з датою 1.08.1849 р.⁵

Випуск львівського корчмаря Ц. Піндера трикрейцерових бон з датою 1.07.1849 р. може свідчити, що розмінна криза охопила не тільки містечка, а також великі промислові й адміністративні центри австрійських земель⁶.

На Тернопільщині в червні 1849 р. приватні бони вартістю 2, 3 та 5 крейцерів за домовленістю спільно випустили в Бережанах єврейські купці С. Натансон, М. Рапапорт та І. Фаденхехт⁷. У Завалові в обігу знаходилися паперові 3 і 4 крейцери, а в Лісниках – 6 крейцерів, емітованих місцевою громадою з датою 1.07.1849 р. Зафіксована емісія 6 крейцерів власника крамниці Самуеля Шафеля з Нараєва та недатованих 2 крейцерів Міхаеля Ламма зі Старого Міста⁸.

Свої грошові знаки випустила також Коропецька єврейська община (Монастирський район)⁹.

Окрім єврейських купців, в цей період бони емітували також окремі польські шляхтичі – власники маєтків. Відомо, що свої гроші виготовив М. Янковський з Білки Шляхетської та Дурдик із Самбора. Гроші Дурдика, які в народі називали “дурдики”, друкувалися в друкарні Вінярця у Львові на кольоровому папері малого формату¹⁰.

На жаль, переважна більшість приватних бон тих часів не збереглася, оскільки після придушення революції вони шляхом обміну були вилучені в населення і, очевидно, знищені.

У фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею вдалося розшукати лише бону номіналом 5 крейцерів, яку емітували єврейські купці С. Натансон, М. Рапапорт та Й. Фаденхехт з Бережан. Вона невеликих розмірів, однобічна, виконана друкарським способом на звичайному папері без водяних знаків. Короткий регламентуючий текст німецькою мовою гарантує, що “*особи, які нижче підписалися, сплачують 12 таких платіжних доручень за 1 конвенційний гульден (1 конв. гульден = 60 крейцерам – авт.) в національних банкнотах*”.

Далі в тексті йдуть прізвища купців, проте самі підписи чомусь відсутні:

рис. 1

Подібна ситуація з розмінною монетою виникла на території Волині у 1860 – 1863 рр. як наслідок поразки Росії у Кримській війні та викликаних війною економічних труднощів. Використавши досвід Галичини 1848 – 1849 рр., єврейські торговці також емітували приватні бони.

Нерідко зовнішньополітичні кризи, військові конфлікти ставали чинниками, які спонукали до грошотворчості. Зокрема, рішення щодо емісії бон у Тернополі було прийняте у важких умовах Першої світової війни.

Розпорядженням імператора Франца-Йосифа вводився надзвичайний стан в економіці, а 7 серпня 1914 р. запроваджувалися примусові роботи для селян, яких фактично перевели на казармене становище¹¹. Вже тоді організовувалися примусові підписки на військові позики.

У місті були проведені невідкладні оборонні заходи спричинені воєнним часом. Так, 3 серпня командування 11-го армійського корпусу та командування оборони краю поставили до відома бургомистра Тернополя Станіслава Манделя про те, що на основі рескрипту президії намісництва № L 18140 від 31 липня 1914 р. війська займуть певну частину міських земель для будівництва фортифікаційних споруд¹².

Згідно з мобілізаційними планами, у місті швидкими темпами розпочали будувати бараки для поранених і хворих¹³.

Не забули й про потенційних опозиціонерів і ворогів імперії. Національно свідомих українців за задалегідь підготовленими списками інтернували у концентраційні табори Телергоф і Гмінд¹⁴.

Війна породила таке явище, як зникнення з обігу золотих та срібних монет, які, маючи реальну вартість, приховувалися населенням. Незабаром з обігу зникли й дрібні розмінні монети. У той же час було неможливо здійснити обмін крупних банкнот на дрібніші грошові знаки, що в свою чергу, робило неможливим нормальне функціонування ринку.

Щоб якось пом'якшити розмінну кризу, уряд Австро-Угорщини почав імпровізувати і на початку серпня 1914 року дозволив Віденському банку випустити "грошові зошити", на "сторінках" яких були надруковані монети вартістю від 1 гелера до 5 корон, так що замість здачі продавець вирізав із зошита "монету" необхідного номіналу¹⁵.

Проте викликана війною економічна ситуація потребувала нових емісій. З огляду на це, австрійський уряд дозволив міським органам самоврядування вирішувати проблему самостійно. Ряд міст Галичини, які опинилися у прифронтовій смузі, скориставшись дозволом, випустили паперові бони номіналами від 10 гелерів до 5 корон. Так, 12 серпня 1914 року магістрат м.Тернополя випустив найбільш ходові розмінні бони (квити):

рис. 2

Короткий пояснювальний текст ("просимо видати пред'явнику цього квитка на рахунок королівського магістрату міста Тернополя товарів вартістю 50 гелерів") регламентував використання цих бон.

Зворотній бік – без надписів, тільки з штампом рахункового бюро, печаткою міської каси та підписами касира і рахівника. Всі тексти на бонах виконані польською мовою¹⁶.

Очевидно, вказані грошові знаки не мали практичного застосування, бо 23 серпня 1914 р. російські війська неочікувано оволоділи містом. Є підстави вважати, що переважна

більшість бон була знищена при евакуації австрійськими урядовцями в числі інших документів.

На сьогоднішній день виявлена тільки одна бона з цієї серії, яка зберігається у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

1. Buzdugan G. Luchian O. Oprescu C. Monede și Bancnote Românești. –București, 1977. – S.249.
2. Рябченко П.Ф., Бутко В.И. Полный каталог бумажных дензнаков и бон России, СССР. Стран СНГ (1769 – 1999 гг.). – Т.2. Боны Украины. – К., 1999. – С.169-170.
3. Там само. – С.264.
4. Там само.
5. Там само.
6. Тхоржевський Р.Й. Нариси історії паперових грошей на Тернопільщині ХХ ст. – Тернопіль, 2000. – С.4.
7. Там само.
8. Там само.
9. Gumowski M. Monety polskie. – Warszawa, 1924. – С.165.
10. Там само. – С.165.
11. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО), ф. 33, оп.1, спр. 250, арк.2.
12. Там само, арк. 13.
13. Там само, арк. 18–19.
14. Витанович І. Від панщини до державної свідомости // Бучач і Бучаччина (історико-мемуарний збірник). – Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сидней; Торонто, 1972 – С.845.
15. Тхоржевський Р.Й. Нариси історії паперових грошей на Тернопільщині. – С.21-22.
16. Тернопільський обласний краєзнавчий музей. Бонно-нумізматична колекція, інв. № 3312.